

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв України

**ПРЕДМЕТ ЗА ВИБОРОМ.
ПАПЕРОВА ПЛАСТИКА**

Програма
для художньої школи, художнього
відділення початкового спеціалізованого
мистецького навчального закладу
(школи естетичного виховання)

Київ, 2006

Видання здійснено на замовлення Державного методичного центру навчальних закладів культури і мистецтв України

ПРЕДМЕТ ЗА ВИБОРОМ. ПАПЕРОВА ПЛАСТИКА

Програма для художньої школи, художнього відділення початкового спеціалізованого мистецького навчального закладу (школи естетичного виховання) – Київ: “Фірма “ІНКОС”, 2006. – 24 ст.

Укладач	С. В. Карпека – викладач дитячої школи мистецтв м. Новоазовська Донецької області
Рецензенти:	Т. А. Колопішак – викладач відділення образотворчого мистецтва дитячої школи мистецтв м. Славутича Київської області С. В. Прищенко – заступник директора Донецького художнього училища з навчальної роботи, член Спілки дизайнерів України Г. А. Тимощук – викладач відділення образотворчого мистецтва дитячої школи мистецтв м. Трускавця Львівської області
Відповідальний за випуск	Н. І. Смольська
Редактор	Л. М. Трачук

- © Карпека С. В., 2006
- © Державний методичний центр навчальних закладів культури і мистецтв України, 2006

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Із розвитком сучасного дизайну та художнього конструювання чітко простежується їхнє становлення як самостійного напрямку сучасного мистецтва.

Пластичні властивості паперу почали приваблювати дизайнерів, художників-оформлювачів, які побачили в ньому матеріал з різноманітними зображувальними властивостями. Папір широко використовується художниками під час створення різних виробів, макетів, пакунок. З паперу почали виготовляти об’ємні та аплікаційні шрифти, декоративні заставки виставок, об’ємні плакати, макети виробів, архітектурних будівель тощо, які за витонченістю виконання не поступаються графічним роботам.

Курс художньої обробки паперу включає в себе використання його при оформленні робіт, виготовленні іграшок, макетів, рельєфних композицій.

Заняття паперовою пластикою наближені до створення скульптури та можуть бути дуже корисними для художників-початківців, які займаються в художніх школах, художніх відділеннях початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів.

На відміну від традиційного ліплення з глини чи пластиліну, де маса форми набирається поступово, вироби з паперу порожні, це начебто “шкаралупа” об’єкту, що зображується. Такий вид творчості аніскільки не виключає широких можливостей у вивченні форми предмета, а в деяких випадках допомагає усвідомити ту чи іншу пластичну форму.

Технологія виробів з паперу не дуже важка, але має ряд специфічних особливостей. Процес узагальнення форми завжди складний, особливо для художників-початківців. Він вимагає здатності цілісного сприйняття, вміння виділяти в предметі головне та відкидати другорядне. Враховуючи ці особливості роботи з папером, починати курс навчання рекомендується з дітьми 9–10 років.

У програмі запропоновано чотирирічний термін вивчення предмета “Паперова пластика”. У залежності від строків навчання, комплектування груп(и) тощо, керівництво закладу самостійно вирішує питання, з якого класу починати викладання цього предмета.

Предмет “Паперова пластика” вивчається як предмет за вибором та є доповненням до основних предметів діючого Типового навчального

плану художньої школи, художнього відділення початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів (шкіл естетичного виховання), затвердженого наказом Міністерства культури і туризму України від 18.07.2006 р. № 570/0/16–06.

Для полегшення використання програми у навчальному процесі її зміст структурований.

У **Пояснювальній записці** зазначено місце художньої обробки паперу серед інших напрямків сучасного мистецтва, а також визначені основні завдання і мета предмета за вибором “Паперова пластика”, особливості організації навчально-виховного процесу, організація обліку успішності із зазначенням критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів.

У наступному розділі – **Орієнтовний тематичний план** – зазначено теми, які пропонуються до вивчення, а також кількість годин на опрацювання кожної з них.

У розділі **Загальні вимоги** по кожному року навчання визначено обсяг теоретичних знань і практичних навичок, необхідних для оволодіння початковою технологією виробів з паперу, надано конкретні методичні поради щодо засвоєння різних технік виконання.

В останньому розділі – **Рекомендована література** – вміщено перелік навчально-методичної літератури з питань теорії та методики викладання основ художнього конструювання, практичного дизайну, макетування, аплікації тощо. Запропонована література стане у нагоді як викладачам-початківцям, так і досвідченим педагогам.

Основні завдання і мета предмета за вибором “Паперова пластика”

Програму орієнтовано на реалістичне й образне відображення навколишнього світу в паперовій пластиці.

В основі методики містяться принципи навчання, що формують у дитини творче сприйняття і художнє відображення навколишнього світу.

Основний принцип програми – це принцип систематичного розвитку у дітей здібностей естетичного сприйняття подій і явищ навколишнього світу, художніх образів, а також відображення побаченого у своїй творчій діяльності. Кожне завдання з предмета “Паперова пластика” повинно сприяти розвитку просторової уяви дитини, її творчої фан-

тазії, умінню стилізувати реальну натуру, знайомити з теоретичними основами розвитку об’ємного дизайну (предмети побуту, архітектура). Формування умінь здійснюється за принципом від простого до складного, від елементарних вправ до більш складних об’ємних форм.

Основна мета курсу – дати дітям початкові знання щодо художньої обробки паперу, допомогти розвитку просторового мислення.

У процесі навчання повинні вирішуватися наступні завдання:

1. Формування і розвиток цілеспрямованого аналітичного сприйняття, зосередження уваги на характерних елементах, визначення головного і другорядного.
2. Розвиток предметного й образного мислення, здатності аналізувати і синтезувати реальні предмети в художній образ.
3. Систематичне формування умінь роботи з папером.
4. Розвиток творчої фантазії і втілення ідей у папері.
5. Формування умінь стилізації форм.
6. Виховання уваги, наполегливості й акуратності, працьовитості, а також самостійності в досягненні мети.

Особливості організації навчально-виховного процесу

Основою викладання курсу є синтез різних типів діяльності. Програма передбачає групу навчальних завдань (спостереження, сприйняття, умовне зображення на площині (ескіз) і втілення в об’ємі, розвиток уяви), які сприяють розвитку мислення й умінь практичної діяльності. Практична робота ставить за мету розкрити перед учнями багатогранність художніх можливостей відображення дійсності. На початковому етапі навчання вирішальне значення належить засвоєнню матеріалу як нового виду художньої діяльності, умінню сприймати й аналізувати характерні елементи форми, стилізувати й об’єднувати їх у цілісний конструктивний образ.

Необхідно враховувати вікові особливості психологічного розвитку дітей, їхнє мислення, зацікавленість і активне ставлення до сприйняття і процесу створення художніх образів. Перші завдання повинні бути елементарними, виконані в простій техніці, можливе освоєння простих моделей із паперу. В роботі необхідно враховувати знання, отримані при вивченні предмета “Композиція”.

Програмою також передбачене ознайомлення з прикладами промислового дизайну.

Основні вимоги до знань і умінь учнів наприкінці другого року навчання.

Учні повинні знати про:

- призначення дизайну в житті людини, особливості роботи дизайнера;
- назви і призначення художніх матеріалів та інструментів, що використовуються на уроках;
- основні поняття і спеціальні терміни з художньої обробки паперу (паперової пластики);
- вимоги до виконання робіт з паперу (акуратність, зв'язок зображення і формату основи, образне мислення, об'ємно-пластична тривимірна форма, рух);
- основні принципи роботи з папером в об'ємі;
- чітко розрізнати поняття рельєфу і тривимірного зображення.

Учні повинні вміти:

- виконувати ескіз задуманої композиції або роботи;
- створювати об'єми з паперу (орігамі, рельєфи з простих об'ємних форм, смуг паперу);
- правильно працювати з папером та інструментами;
- виконувати роботи точно й акуратно;

Основні вимоги до знань і умінь учнів наприкінці четвертого року навчання:

- поглибити знання щодо призначення практичного дизайну в житті людини;
- розвивати самостійне вміння втілення натури в папері;
- закріпити знання про основи конструювання з паперу; відомості про властивості видів паперу, навчитися передавати задуманий дизайнерський ескіз в об'ємі (із паперу);
- навчитися створювати більш складні форми, вміти синтезувати їх;
- акуратно виконувати художню конструкцію з паперу;
- мати уявлення про художнє конструювання з паперу, картону; вибирати характерне для створення конструкції;
- чітко визначати способи роботи в рельєфі та тривимірному об'ємі, мати уявлення про теоретичну основу і практичні способи конструктивного вирішення;

Організація обліку успішності

Оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється відповідно до Критеріїв оцінювання за 12-бальною системою, затверджених наказом Міністерства культури і мистецтв України від 27.08.2001 р. № 554.

Оцінювання рекомендується здійснювати на підставі Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів дитячих художніх шкіл (художніх відділень шкіл мистецтв) з предметів спеціального циклу, зокрема з предмета "Композиція". Визначаються 4 рівні навчальних досягнень учнів: початковий (1–3 бали), середній (4–6 балів), достатній (7–9 балів) та високий (10–12 балів). Докладно критерії оцінювання викладено в Додатку № 1 до вищезгаданого наказу.

Підсумкове оцінювання здійснюється наприкінці кожного семестру та навчального року. Підсумкова оцінка за семестр виставляється за результатами тематичного оцінювання, а за рік – на основі семестрових оцінок.

ОРІЄНТОВНИЙ ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

1-й рік навчання

№	Назва теми	Кількість годин
	I семестр	
1	Паперова пластика і дизайн, їхні функції та історія виникнення. Бесіда.	1
2	Види паперу та їхня характеристика. Практичне ознайомлення.	1
3	Основні елементи паперової пластики: прості форми, смуги з паперу.	4
4	Створення простих художніх композицій з простих форм. Рішення завдання в рельєфі.	10
Разом:		16
II семестр		
5	Орігамі. Основи складання аркуша паперу. Виготовлення іграшок.	6
6	Об'єм і рослинні елементи. Стилзація в об'ємі.	5
7	Орнамент із рослинних елементів у об'ємному рішенні. Дизайнерський підхід.	7
8	Об'єм в оформленні робіт. Рамка в об'ємі з паперу.	2
Разом:		20
Усього за рік		36

2-й рік навчання

№	Назва теми	Кількість годин
	I семестр	
1	Об'ємний модуль та його застосування в дизайні.	1
2	Різновиди об'ємних модулів та їхнє детальне вивчення.	9
3	Об'ємна пластика в рішенні декоративної композиції із застосуванням об'ємних модулів.	6
Разом:		16

II семестр		
4	Орнамент, дрібна пластика.	4
5	Абстрактна композиція з об'ємних модулів.	6
6	Натюрморт у рельєфі за настроєм.	6
7	Повторення та закріплення вивченого матеріалу. Підсумкова тематична композиція.	4
Разом:		20
Усього за рік		36

3-й рік навчання

№	Назва теми	Кількість годин
	I семестр	
1	Створення стилізованих казкових образів у об'ємі з паперу (теми за мотивами українських народних казок). Рельєфний об'єм. Об'ємні аплікації. Геометричний орнамент.	10
2	Прорізні структури. Новорічна листівка в об'ємі (казкова фантазія).	4
3		2
Разом:		16
II семестр		
4	Дизайн дитячої іграшки з використанням об'ємних модулів. Тривимірний об'єм.	8
5	Шрифт в об'ємі.	2
6	Рельєф на основі на задану тему. Підсумкова практична робота.	10
Разом:		20
Усього за рік		36

4-й рік навчання

№	Назва теми	Кількість годин
	I семестр	
1	Тривимірний об'єм. Геометричні тіла. Вступна бесіда.	1
2	Геометричні тіла. Тривимірний об'єм (практичне ознайомлення).	7
3	Дитячий конструктор. Закріплення теми "Геометричні тіла".	8
Разом:		16
II семестр		
4	Архітектурні мотиви. Ознайомлення зі стильовими особливостями архітектури.	2
5	Архітектурні мотиви. Архітектурний пейзаж у рельєфі (горельєфі).	10
6	Синтез різних видів паперу. Об'ємне і площинне рішення. Підсумкова практична робота: пейзаж міста вночі.	8
Разом:		20
Усього за рік		36

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ

1-й рік навчання

Тема 1 (1 година)

Паперова пластика і дизайн, їхні функції та історія виникнення. (Бесіда)

Методична мета: загальне знайомство учнів з основами дизайну і його розробками. Дизайн у житті людини (архітектура, мода, промисловість). Розробки сучасного дизайну (фотографії, листівки, упаковки, предмети побуту).

Навчальне завдання: у ході бесіди ознайомити учнів із призначенням дизайну в житті людини.

Виховна мета: розвиток активного емоційного ставлення до дизайну і мистецтва в цілому, розвиток інтересу до творчої діяльності в дизайні.

Зразки дизайну до теми: фотографії, предмети побуту, архітектурні мотиви, промислові розробки.

Тема 2 (1 година)

Види паперу та їхня характеристика (практичне ознайомлення).

Методична мета: Ознайомлення учнів з різними видами паперу, їхніми властивостями і можливостями використання даних властивостей у роботі.

Навчальна мета: наочне ознайомлення з різними видами паперу та їхніми властивостями.

Виховна мета: розвиток уваги, активізація образного й абстрактного мислення.

Наочність: різні види паперу: – ватман, картон, кольоровий папір, калька, гофрований папір тощо.

Тема 3 (4 години)

Основні елементи паперової пластики: прості форми, смуги з паперу

Методична мета: ознайомлення з простими елементами, освоєння методики виконання об'єму зі смуг паперу.

Навчальна мета: ознайомлення з теоретичним і практичним виконанням смуг з паперу, їхніми прихованими можливостями і різноманітністю; пошук художнього образу.

Тема 2 (4 години)

Об'ємні аплікації. Геометричний орнамент

Методична мета: засвоєння та закріплення знань про методичну послідовність організації площини засобом ритму, з використанням різних видів паперу і новим засобом досягнення об'єму на площині.

Навчальна мета: освоєння композиційних прийомів – ритму, різних видів симетрії; виконання ритмічного орнаменту в об'ємі найпростішими, загальнодоступними засобами.

Орієнтовні теми: орнамент із геометричних фігур, що мають плавні, криволінійні обриси; орнамент із геометричних фігур, що мають кути.

Зміст роботи: виконання ескізу аплікації, втілення ідеї геометричного орнаменту в матеріалі: використання різних видів паперу в залежності від задуманої ідеї, можливе виконання методом прорізних форм.

Наочність: роботи учнів з методичного фонду, схеми і таблиці.

Матеріали та інструменти: ватман, картон, кольоровий папір, калька, фотопапір, гофрований папір, гуаш, акварель, планшет, ножиці, ніж-різак, пензель, олівець, клей ПВА, лінійка, ластик.

Формат: 30×40; 25×35 (можливий авторський формат).

Тема 3 (2 години)

Прорізні структури. Новорічна листівка в об'ємі (казкова фантазія)

Методична мета: розвиток почуття пластики та лаконічності, уяви, асоціативного мислення в передачі об'єму відповідно до святкового настрою.

Навчальна мета: використовуючи різні методи прорізних структур, створити умовно-декоративне зображення.

Орієнтовні теми: ялинка, гілка з ялинковими іграшками, кіт з подарунками в карнавальному костюмі.

Зміст роботи: показати учням види прорізних структур з паперу та їхнє наклеювання на площину, композиційні пошуки; виконання обраного ескізу в матеріалі.

Наочність: фотографії, роботи учнів з методичного фонду

Матеріали та інструменти: ватман, ножиці, ніж-різак, олівець, клей ПВА, лінійка, ластик.

Формат: 15×11; 21×11.

Тема 4 (8 годин)

Дизайн об'ємної дитячої іграшки з використанням об'ємних модулів. Тривимірний об'єм

Методична мета: закріплення теоретичних основ і практичних способів макетування в дизайні.

Навчальна мета: створити казкового героя (іграшку) в об'ємі за допомогою вивчених структур дизайну в папері на основі стилізації та геометричних фігур; застосування твердих каркасів.

Орієнтовні теми: “Буратіно”, “Попелюшка”, “Снігова королева”, “лисиця”, “заєць”, “П'єро”, “мишка”.

Зміст роботи: виконати пошукові ескізи обраної іграшки. Обміркувати й обговорити можливості виконання іграшки в матеріалі; застосування картонного каркасу; виконання в матеріалі; виконання рухомих частин конструкції.

Наочність: роботи з методичного фонду, таблиці, креслення, фотографії.

Матеріали та інструменти: ватман, картон, ножиці, ніж-різак, олівець, клей ПВА, лінійка, ластик.

Формат: вільний.

Тема 5 (2 години)

Шрифт в об'ємі

Методична мета: ознайомлення з виразними можливостями паперу в графіці; розвиток почуття лаконічності.

Навчальна мета: розгляд і вивчення різних видів деформації паперу, створення графічного зображення в папері; пошук образу за змістом.

Орієнтовні теми: назви українських народних казок.

Наочність: роботи з методичного фонду, фотографії, малюнки та ілюстрації до казок.

Матеріали та інструменти: ватман, картон, акварель, ножиці, ніж-різак, олівець, клей ПВА, лінійка, ластик.

Формат: 15×20; 15×25.

Тема 6 (10 годин)

Рельєф на основі на задану тему (підсумкова практична робота)

Методична мета: закріплення теоретичних основ і практичних методів макетування як частини дизайну.

Навчальна мета завдання: створити умовно-стилізоване зображення за допомогою прийомів перетворення, що дозволяють варіювати просторову форму в бажаному напрямку; створення подоби скульптурних рельєфів.

Орієнтовні теми: багатофігурна композиція на основі легенд і міфів: Давніх Греції, Риму, Єгипту; біблійні міфи.

Зміст роботи: вибір теми для багатофігурної композиції; пошук розміщення фігур на площині, переробка задуманих фігур у матеріалі (з паперу); виконання рельєфу в матеріалі; кріплення фігур до основи.

Наочність: роботи з методичного фонду, за змістом пов'язані з легендами, ілюстрації та фотографії.

Матеріали та інструменти: ватман, картон, ножиці, ніж-різак, олівець, клей ПВА, лінійка, ластик.

Формат: 60×40; 50×50.

4-й рік навчання.

Тема 1 (1 година)

Тривимірний об'єм. Геометричні тіла (вступна бесіда).

Методична мета: засвоєння принципів застосування об'ємних геометричних тіл; пошук геометричних фігур у навколишньому світі.

Навчальна мета: ознайомлення з тривимірним об'ємом; з моделями, які мають внутрішню порожнину.

Орієнтовні теми: ознайомлення з поняттям геометричне тіло (куб, піраміда, конус, призма, циліндр).

Зміст роботи: розгляд геометричних тіл, їхніх основних складових; пошук геометричних тіл у навколишніх предметах.

Наочність: гіпсові фігури, роботи з методичного фонду; побутові предмети, які умовно можна поділити на геометричні тіла.

Тема 2 (7 годин)

Геометричні тіла. Тривимірний об'єм (практичне ознайомлення)

Методична мета: засвоєння принципів створення геометричних тіл в об'ємі з паперу із наявністю порожнини усередині; відмінність від інших видів об'єму, передача об'єму.

Навчальна мета: використовуючи розгортки, створити тривимірний об'єм; застосування отриманих знань і умінь для виконання геометричних тіл; привчання до акуратності та лаконічності.

Орієнтовні теми: куб, піраміда, конус, циліндр, призма; можливе виконання фігури за власною розгорткою.

Зміст роботи: учні виконують креслення і розгортки фігур за запропонованими схемами; пошук оптимальних варіантів для зменшен-

ня трудомісткості роботи: збирають моделі так, щоб конструкція була міцною й акуратною.

Наочність: креслення і розгортки геометричних фігур, роботи з методичного фонду

Матеріали й інструменти: ватман, білий картон, ножиці, ніж-різак, олівець, клей ПВА, лінійка, ластик.

Тема 3 (8 годин)

Дитячий конструктор (закріплення теми “Геометричні тіла”)

Методична мета: розвиток творчої активності, вироблення технічних навичок, розвиток просторового і конструктивного мислення.

Навчальна мета: самостійна розробка виробів за власними проектами, моделювання з окремих елементів, виконаних за первісним планом або конструювання на ходу; синтез окремих елементів у єдине ціле; розкриття прихованих можливостей паперу.

Орієнтовні теми: замок у романському, готичному та інших стилях; “фантастичний” проект; дитяча іграшка: півник, мишка-шкрябтушка, лисичка-сестричка.

Зміст роботи: виконання ескізу дитячого конструктора в кольорі; розробка форм і кріплень; розробка креслень і розгорток задуманих фігур; виконання в натуральну величину в матеріалі, нанесення кольору.

Наочність: роботи з методичного фонду, креслення, фотографії архітектурних проектів на папері.

Матеріали та інструменти: ватман, картон, акварель, гуаш, ножиці, ніж-різак, олівець, клей ПВА, лінійка, ластик.

Формат: вільний.

Тема 4 (2 години)

Архітектурні мотиви. Ознайомлення зі стильовими особливостями архітектури

Методична мета: ознайомлення учнів з різними стилями в архітектурі, їхніми особливостями, властивими для певної епохи. **Навчити** розпізнавати стилі в архітектурних пам'ятниках мистецтва, **розглянути** розвиток і згасання стилю.

Навчальна мета: застосування отриманих відомостей та знань у художніх образах архітектури; розпізнавання стильових особливостей у запропонованих пам'ятниках мистецтва.

Орієнтовні теми: Давні Греція, Рим, Єгипет; Романський, Готичний стилі; Ренесанс, Бароко, Класицизм, Ампір, Модерн.

Зміст роботи: бесіда із застосуванням ілюстрацій; гра-конкурс.

Наочність: фотографії, ілюстрації, зарисовки.

Тема 5 (10 годин)

Архітектурні мотиви. Архітектурний пейзаж у рельєфі (горельєфі)

Методична мета: детальне ознайомлення зі стильовими особливостями, створення основи трансформованої архітектурної споруди; методична послідовність виконання горельєфу на папері.

Навчальна мета: використання в роботі формотворних засобів листових конструкцій; застосування розгорток, проробка властивих зазначеному стилю дрібних деталей, застосування і закріплення вивчених структур.

Орієнтовні теми: собор у готичному стилі; грецький храм; замок у романському стилі; давньоруські церкви; храми і капели епохи Ренесансу; класичні будівлі; палаци в стилі бароко; фантазійний варіант (можлива склектика).

Зміст роботи: виконання пошукового ескізу, вибір теми; виконання відтворення історичних і сучасних споруд або самостійної розробки; побудова формотворних конструкцій роботи у натуральну величину, підготовка каркасу, складання конструкцій у єдине ціле – художній образ.

Наочність: фотографії, роботи з методичного фонду, креслення конструкцій.

Матеріали та інструменти: ватман, картон, ножиці, ніж-різак, олівець, клей ПВА, лінійка, ластик.

Формат: 60×40; 50×50.

Тема 6 (8 годин)

Синтез різних видів паперу. Об'ємне і площинне рішення. Підсумкова практична робота: пейзаж міста вночі

Методична мета: розвиток творчої уяви, фантазії, асоціативного мислення в передачі об'єму відповідно до настрою роботи, передачі характеру.

Навчальна мета: за допомогою різноманітних структур і способів формування та трансформації паперу, основних виразних способів композиції (композиційний центр, контраст, фактура) створити пейзаж міста вночі.

Орієнтовні теми: міські телестудії (башти), собори, церкви, фасади цікавих споруд, мости, супермаркети тощо.

Зміст роботи: пошук композиції, переробка ідей на папері, застосування різних видів паперу для створення настрою і передачі змісту роботи; виконання в матеріалі.

Наочність: роботи з методичного фонду, ілюстрації, фотоматеріал.

Матеріали та інструменти: картон, ватман, кольоровий папір, кольоровий картон, калька, промокашка, гофрований папір, гуаш, ножиці, ніж-різак, олівець, клей ПВА, лінійка, ластик.

Формат: 40×50; 40×60; 50×50.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. *Актуальные вопросы истории, теории, методики и практического дизайна, декоративного изобразительного искусства. Сборник.* – Харьков, 1987
2. *Андреева Е. С., Крючков Ю. А.* Некоторые вопросы методики художественного конструирования. – Харьков, 1972
3. *Божко Ю. Г.* Красота пользы и польза красоты. – Харьков, 2002
4. *Волкотруб И. Т.* Беседы о художественном конструировании. – К., 1978
5. *Волкотруб И. Т.* Основы художественного конструирования. – К., 1988
6. *Гусакова М. А.* Аппликация. – М., 1977
7. *Кузнецов В. П.* Работа с бумагой и картоном на уроках труда. – М., 1967
8. *Холмянский Л. М.* Макетирование и графика в художественном конструировании. – М., 1978

ДЛЯ ПОТАТОК: